

БЪДЕЩЕТО НА УЧИТЕЛСКАТА ПРОФЕСИЯ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАСТОЯЩИ И БЪДЕЩИ УЧИТЕЛИ

Тинка Димитрова Иванова

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас

THE FUTURE OF THE TEACHING PROFESSION THROUGH THE EYES OF THE CURRENT AND FUTURE TEACHERS

Tinka Dimitrova Ivanova

University “Prof. d-r Asen Zlatarov” – Burgas

Abstract: *The profession is the main labor activity which makes the person prepare for, qualify and earn his or her living. Taking into account the object of activity, the teaching profession belongs to the “person-to-person relationship” type while considering the labor nature it is a creative profession. This study aims at tracing out the current and future teachers` adjustments and views to the future of the teaching profession within the period 2009 - 2019. Its purpose has been realized by means of a research performed on teachers` and students` expectations of the future of the teaching profession and the prognostication of the teacher`s repertoire in a ten years period. The study has been performed in three stages: 2009 - 2010, 2011 - 2016, 2018 - 2019. The participants in it have been teachers in Burgas and Plovdiv, students of pedagogical specialties at Prof. Dr. Assen Zlatarov University in Burgas. The methods of this study have included: a discussion, an essay, a texts analysis, a focus group, role plays. The results which have been obtained from it give a reason for making a summarized conclusion that, regardless of the changes occurred in science, technologies and society, and the expected professional crisis, the teaching profession is not endangered either by an imminent crisis or by vanishing. The technologies help on its development and renewal because the teacher will be able to train his or her students or pupils how to make use of, in order to be good for man. The prognostic scenario for the future of teaching profession is optimistic. The expectation of the current and future teachers foresee that the professional repertoire of the teacher in the future should not be subject to change in content; a change is due to occur in the professional roles hierarchy instead. The teaching profession will become dynamic, creative and attractive for the young people.*

Keywords: *profession, crisis of professions, teaching profession, professional repertoire, professional roles, prognostic scenario.*

Професията е основна трудова дейност, за която човек се подготвя, квалифицира и с която си осигурява прехраната. Тази дейност обикновено се регулира от професионални организации, етичен кодекс, процес на лицензиране и сертифициране.

Като синоними на понятието „професия“ най-често се използват думите „занаят“, „кариера“, „специалност“, „сфера на дейност“, „работа“¹.

Според предмета на дейност учителската професия принадлежи към професиите от типа „човек-човек“, а според характера на труда тя е творческа професия. Специалистите често я определят като най-старата интелектуална професия, която стои в основата на останалите професии или като вечна професия, обновяваща се непрекъснато [1]. Бъдещето на учителската професия има значение както за подготовката на следващото поколение учители и ученици, така и за обществото и неговото развитие.

Според Д. Съскинд, един от авторите на книгата „The Future of the Professions“ („Бъдещето на професиите“), съществуват два сценария за бъдещето на професиите. Първият сценарий предвижда включване на технологиите и модернизиране на съществуващия начин на работа, което ще доведе до поява на нови професионални роли. Вторият сценарий се изгражда върху отпадане на традиционните професии и създаване на нови професии, които в момента не съществуват. Д. Съскинд предвижда период за паралелно съществуване на двата сценария, но и прогнозира, че все пак вторият сценарий ще вземе превес над първия. Посочените сценарии са основание за предвиждане на нови професии и професионални роли, за които подготовката ще започне още в настоящето. Това се отнася и за учителската професия.

Според футуролозите работата на XXI век ще се отличава от работата през XX век. От сложна монолитна маса тя все по-често ще се превръща в съвкупност от индивидуални задачи. Новият характер на трудовата дейност на човека води след себе си и нови професии. Сред тях водещо място ще имат нови системи и машини, с чиято помощ т.нар. „парапрофесионалисти“ (para-professionals) ще могат да заместят традиционните специалисти в някои от дейностите им. Когато работата е съвкупност от различни индивидуални задачи, ще се появи необходимост от професионалист, който да следи как се развива целият работен процес - process analyst (човекът, който ще следи как се осъществява процесът). Футуролозите прогнозират появата на нови професионални роли в области, в които технологиите не са толкова добри - например в сферата на емпатията, междуличностните контакти и отношения. Това оправдава появата на emphatiser (емоционален гид). Информационният бум е предпоставка и за поява на data scientist (хората, които ще търсят смисъл в огромното количество данни). За да са успешни на бъдещия трудов пазар, футуролозите съветват младите хора да се подготвят за професията си и като развиват своите креативни способности, умения за междуличностно общуване, емоционална интелигентност².

¹ <http://technik.info/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D0%B8%D1>
Тълковен речник

Прогнозите винаги имат вероятностен характер, но ако ги отнесем към учителската професия, това означава да очакваме промени. Те могат да бъдат в две насоки. Първата е свързана с относително запазване на нейния традиционен облик и обогатяването ѝ с нови професионални роли. Професионалният репертоар на учителя винаги е много динамичен и е свързан с отпадане на някои роли, поява на нови или съществуващи роли получават ново съдържание. Втората насока на развитие е възможната поява на нови педагогически професии. В това отношение педагогическата футурология вече назовава някои от тях - куратор на онлайн-платформа, инструктор по интернет-сърфиране, междудисциплинарен тютор, електронен асистент, игропедагог, организатор на проектно обучение³.

Научно обоснованото прогнозиране търси аргументи в настоящето, защото утрешният ден не може да бъде принципно изненадващо различен от днешния. Като професионална група учителите „общуват с бъдещето“ и естествено се превръщат в част от него или най-малко стоят много близо до него. Това предполага да имат ясна визия за това бъдеще, в което се включва и бъдещето на учителската професия. Неговото създаване е в техните ръце и то не само в преносния смисъл на тази фраза.

Целта на настоящото изследване е да проследи нагласи и виждания на настоящи и бъдещи учители през периода 2009 г. - 2019 г. за бъдещето на учителската професия. Целта се реализира чрез следните задачи:

- Да се проучат очакванията на учители и студенти за бъдещето на учителската професия.
- Да се прогнозира какъв ще бъде професионалният репертоар на учителя след десет години.
- Да се сравнят направените прогнози в период от десет години и готовността на учители и студенти за тяхната реализация.

Изследването е проведено на три етапа:

- Първи етап - период на провеждане 2009 г. - 2010 г.; участници в изследването - 90 учители от Бургас и Пловдив; метод на изследване - дискусия „Професионални роли на учителя през 2020 година”.
- Втори етап - период на провеждане 2011 г. – 2016 г.; участници в изследването - 100 учители от Бургас и 150 студенти от педагогическите специалности на Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - „Предучилищна педагогика и чужд език“, „Начална педагогика и чужд език“, „Предучилищна и начална училищна

² <https://www.economy.bg/home/view/20737/Kakvi-shte-sa-profesiite-na-bydeshteto> Какви ще са професиите на бъдещето?

³ <https://newtonew.com/school/future-professions> Педагогическите професии на бъдещето

педагогика; методи на изследване - анализ на текстове от класици на педагогиката за учителската професия и учителя, есе „Учителят в миналото, настоящето и бъдещето”, фокус група на тема „Професионалните роли на учителя след десет години“.

- Трети етап – период на провеждане – 2018 г. - 2019 г.; участници в изследването - 120 студенти от специалностите „Предучилищна педагогика и чужд език“, „Начална педагогика и чужд език“, „Предучилищна и начална училищна педагогика“, обучавани в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“; методи на изследване - дискусия „Бъдещето на учителската професия“, есе „Учителската професия през моя поглед“, мотивационно писмо за заемане на учителска длъжност, ролева игра „Избери ме за учител“.

Резултати от изследването

Не подлежи на съмнение, че бъдещето на учителската професия е свързано с промени в професионалния репертоар на учителя. Това не е ново за професията, а по-скоро е нейна характеристика, но се търси посоката на тази промяна. Професионалната роля е комплекс от функции, които лицето извършва, за да влезе в определена трудова позиция. От това следват изисквания за конкретни норми, предполага се специфично поведение. Учителската професия се характеризира със значителен брой професионални роли, които в началото на ХХІ век са над 40 [2]. Според участниците в изследването, проведено през 2009 г. – 2010 г., за учителя от 2020 г. ще са определящи следните професионални роли, които в проценти се разпределят така:

- авторитет, селектор на информация – по 6,9%;
- възпитател, координатор – по 6,1%;
- конкурент, образец, партньор – по 5,4%;
- медиатор, иноватор, съветник, консултант – по 4,6%;
- фасилитатор, експерт, инициатор, артист (актьор) – по 3,8%;
- други – 20%, в които се включват професионални роли, посочени само по един или два пъти от участниците.

Последната група от роли е много разнородна, но принципно в нея няма непознати професионални роли. Тя е резултат от конкретните условия, в които работят педагозите. В дискусията учителите многократно подчертаха, че нямат визия за функциите си след 10 години, защото „единственото постоянно нещо в работата им е промяната, която всъщност все още не се е състояла”. Някои от тях дори бяха категорични, че „ще се справят с предизвикателствата на ХХІ век”, макар че първото десетилетие от този век по време на провеждане на изследването вече е изминало и е факт, че те се справят с технологичните промени [3].

В посочените от учителите професионални роли се забелязва тенденция за промяна на класическия професионален репертоар на учителя. Например учителят вече

не е източник, а селектор на информация, защото е в условията на конкуренция с много други източници на информация. Той все по-често се вижда като координатор на ученето на учениците. Ролите на медиатор, иноватор, фасилитатор, конкурент показват очаквана промяна в общуването и позицията на учителя в образователния процес. В изследването, проведено през 2010 г. категорично се открие тенденция учителите подробно да описват професионални роли от миналото на учителската професия и да се гордеят с тях (например авторитет, образец, възпитател), сравнително кратко да описват настоящето на учителската професия като извеждат на преден план актуални проблеми и оскъдно, почти схематично да представят нейното бъдеще.

Резултатите от изследването през периода 2011 г. – 2016 г. също доказва гордостта на изследваните лица от миналото на учителската професия, тяхната тревога за настоящето и неяснота за бъдещето. В представите на учители и студенти учителят от бъдещето остава твърде неясен. Изследваните лица отделят най-малко място и време за неговото описание, макар че го наричат „надежда българска“, „спасител на духовността“, „последният войник на доброто и нравственото“. Според логиката на разсъжденията настоящите и бъдещите педагози първо се опитват да прогнозираят какво ще бъде училището, а след това и какъв ще бъде учителят в бъдещето. Педагозите са категорични, че училището няма да запази класическия си вид, но и няма да изчезне, макар че за него все повече се говори като „място/територия за игри, забавления, социално общуване“. Учителите, участващи в изследването, поставят акцент върху терминологията, която се използва. Според тях училището не е просто място/територия, а институция и то ще си остане институция, в която подрастващите усвояват основите на науките и технологиите, целенасочено се изграждат като личности. Изследваните лица осъзнават, че в това отношение училището не е единствено и е в условия на конкуренция от електронни медии, интернет, социални мрежи.

В училището на бъдещето изследваните лица искат да отпадне онова, което не харесват в училището на настоящето - поставяне на възпитаващите функции на учебната институция на втори план, нарушаване на равновесието между обучение и възпитание, внушаване, че ученето е забава и удоволствие, а усилието и труда на ученика трябва да се сведат до минимум, недостатъчно заплащане на труда на учителя, обремененост с много и несвойствени функции и роли. Изследването дава основание да се обобщат използвания от учителите начин за прогнозиране на бъдещето – идеализиране на миналото, строга критика на настоящето и на базата на преодоляване на допуснати слабости и грешки изграждане на желано бъдеще, т.е. отново в някаква степен то е идеализирано и емоционално представено. Според изследваните лица обликът на училището и учителят в бъдещето в голяма степен зависят от:

- лавинообразното нарастване на информацията и нейното бързо остаряване;
- развитието на технологиите и тяхното приложение в образованието;
- глобализацията и културните различия на учениците в класната стая;

- борбата с бедността;
- решаването на екологични проблеми.

Първите три фактора участниците в изследването приемат за достатъчно основание, че учителят от бъдещето ще учи през целия си професионален живот, към него ще има изключително високи обществени изисквания за непрекъснато самообразование и самоусъвършенстване. Бедността в настоящето тревожи педагозите и те са категорични, че част от училищните проблеми са нейни последици. Според тях и най-добрите прогностични сценарии ще се провалят, ако не бъде спечелена битката за физическото оцеляване и повишаване на доходите на семействата. Решаването на екологичните проблеми в настоящето е твърде теоретично и абстрактно, но училището в бъдещето не може без директна връзка с природата и грижи за нейното опазване. На това се гледа не като епизодични акции, а като начин на живот.

Приложението на технологиите в обучението е проблем, който изключително много ангажира вниманието на изследваните учители и студенти. Според тях знанията и уменията в областта на информационните и комуникационните технологии са визитката на учителя от бъдещето. Някои прогнозираят възможности педагогът да бъде заменен от компютър, т.е. вместо реален учител да има виртуален учител, обучението „лице в лице” да отстъпи пред електронното и дистанционното обучение. Развитието на технологиите прави недостатъчна дигиталната грамотност на учителя, а изисква от него високотехнологични знания и умения. Това поставя въпроса: Каква да бъде базовата подготовка на учителя? Участниците в изследването представиха два сценария - на учителя-технократ и на компютърния специалист-учител, т.е. дали учителят да има технологични знания и умения, но водещи да са психолого-педагогическите знания и умения или компютърният специалист да надгради своите знания и умения с психолого-педагогически. Учителите и студентите категорично предпочитат първия вариант, защото според тях учителската професия има своя специфика, в основата на която е общуването между участниците в образователния процес.

Изследваните учители и студенти имат различни нагласи към интегрирането на технологиите в обучението. Учителите тревожно призовават „да спечелим битката с електронните медии и обучаващите/мислещите машини като съхраним уникалността на взаимодействието между субекта Учител и субекта Ученик”. През периода 2011 г. -2016 г. „учителят и компютърът са в агресивна конкуренция” и изследваните учители го разрешават винаги в полза на класическия тип учител, но под различни форми. Най-често използваната форма е като отговор на риторичния въпрос: „И все пак ще смени ли компютърът учителя? - „Сигурна съм, че не, защото колкото и авангардна да е технологията, техниката няма как да хване детската ръка, за да стане тя по-уверена, няма да изтрие детските сълзи, няма да се зарадва на достиженията на младите хора. Техниката е средство, човешкото е за учителя”.

За разлика от учителите, изследваните студенти не виждат конкуренцията между учителя и компютъра. Според тях компютърът е средство за обучение, което променя преподаването, но учителят решава как да направи това. Те са категорични, че „учителят е организатор и раководител в класната стая, компютърът е само негов помощник; нима телефонът може да замени човека, който разговаря по него“. Доказателство за значимостта на общуването в образователния процес е, че изследваните лица предлагат за основни професионални роли на учителя в бъдещето да бъдат „комуникатор, мотиватор, вдъхновител, изповедник, слушател“. Други професионални роли на учителя от бъдещето, които участниците в изследването през периода 2011 г. - 2016 г. посочват са: еталон (пример, образец), източник/селектор на информация, приятел, партньор, авторитет, защитник и помощник (на децата), възпитател, фасилитатор, иноватор, медиатор, духовен водач (лидер), анализатор, актьор, конкурент/съперник, обучител и обучаващ се [4].

Според изследваните лица учителят от бъдещето ще има като основни отговорности да учи учениците да учат самостоятелно, да мислят нестандартно, да вярват в собствените си способности и възможности за развитие, да правят избор и да вземат решения. В бъдещето ще се промени традицията – „учителят вече не е пазител на статуквото“, а „вдъхновител на промени“. Изследваните лица приемат за разумно да се прогнозира образователната ситуация в рамките на следващото десетилетие, защото продългият период размива границата между възможно, желано, реално. Те определят учителя от следващото десетилетие като „отговорен професионалист, непрекъснато самоусъвършенстващ се, добър стратег, психолог, анализатор, артист, оратор, безупречен в комуникацията си с деца и родители“.

Резултати от изследването, проведено през периода 2018 г. – 2019 г., показват, че студентите гледат отговорно на бъдещето на учителската професия. Аргументите им са, че това ще помогне да се фокусират върху цели и действия, които са значими, а не са израз на моментни настроения и фантазии. Те проявяват интерес към прогнози за период до 25 - 30 години, защото ще ги засягат пряко, ако останат в професията и не са им безразлични и от позицията на настоящи и бъдещи родители. Съществуващите знания на студентите за бъдещето на учителската професия са свързани с негативни прогнози на учителските синдикати за застаряването на учителите, нарастващия брой работещи пенсионери и нередовни учители, мерките за привличане и задържане на млади хора в учителската професия, повишаването на учителската заплата. Източник на тези знания са медиите и се отнасят за период от десет години. Прави впечатление, че участниците в изследването свързват бъдещето на учителската професия с това, което пряко или косвено се отнася до тях. Те не проявяват интерес каква ще бъде професията след сто години, но са активни в проучване на миналото на професията, особено към нейните прояви през Античността.

Бъдещите педагози са категорични, че учителската професия не е застрашена от криза и изчезване, независимо от развитието на науката и технологиите. Те я определят като:

- „най-старата интелектуална професия, която стои в основата на всички останали“;
- „вечна професия, без която е невъзможно да има развитие в науката, културата и изкуството“;
- „винаги актуална, модерна, значима професия за всяко общество“;
- „професия, която е важна за съхраняване на постиженията на човечеството и цивилизацията“;
- „най-трудната професия, изискваща постоянство и упоритост“;
- „професия, която измерва своя успех чрез успеха на другите“;
- „професия, която притежава влияние и възможност да променя света“.

Студентите изграждат оптимистичен сценарий за бъдещето на професията. Според тях върху бъдещето на учителската професия влияние ще оказват глобализацията, дигитализацията, социалното неравенство и иновациите. Тя ще запази класическия си облик, но ще има промени, свързани с нови професионални роли или ново съдържание на традиционни роли. Промените ще дойдат от развитието на технологиите и тяхното интегриране в образованието, от характеристиките на съвременните деца. Технологиите ще правят все по-актуална и значима учителската професия, защото някои трябва да научи подрастващите да се справят с тях. В това отношение участниците в изследването прогнозираят по-голяма конкуренция както за влизане в професията, така и за оставането в нея. Те не очакват да има такива промени на образователните цели и учебното съдържание, които да променят учителската професия съществено. Техните очаквания за промени в учителската професия са насочени основно към методите на преподаване.

Според бъдещите учители технологиите ще изискват непрекъснато повишаване на квалификацията, самообразованието на учителя, той „ще бъде ученик през целия си живот“. Технологиите няма да позволят на учителите да бъдат в образователната система, ако не са професионалисти в това отношение. Според изследваните лица ключовите компетенции от настоящето ще са базови и за учителя от бъдещето. Той ще продължи да бъде обучител, възпитател, авторитет, образец за подражание. Участниците в изследването очакват да има промени в професионалния репертоар на учителя не толкова като нови професионални роли, а като „разместване, ново подреждане, друга йерархия в зависимост от честота на приложение в обучението“. Според тях на преден план ще излязат професионалните роли, свързани с общуването и взаимодействието в образователния процес – комуникатор, мотиватор за личностно развитие, психолог, втори родител, тютор. Като следваща група от роли в професионалния репертоар на

учителя от бъдещето те посочват фасилитатор, съветник, консултант, експерт, инструктор, демонстратор, посредник между ученика и образователната среда. Тези роли студентите свързват с усвояването на учебното съдържание от учениците. Според тях третата група от роли е разнородна - актьор, приятел, защитник и пазител на децата. Нейното съдържание ще зависи от конкретната образователна ситуация и учениците, с които работи учителят.

Участниците в изследването подчертават, че учителят от бъдещето ще запази ръководната си роля в образователния процес - „трябва да бъде диригент, който води децата по пътя на знанието“, „творец“, „мастер, който учи децата на това, което не може компютърът – например вземане на решения, решаване на конфликти, критично мислене, общуване с изкуството и естетика на средата“. Затова са му необходими повече знания и умения, за да бъде „успешен мениджър на класа“, „организатор на учебната среда и нейното непрекъснато обновяване“, „медиатор при решаване на конфликти“. Учителят от бъдещето „умее да работи в екип, той е адаптивен и непрекъснато учещ се професионалист“.

В проведеното изследване студентите идеализират учителя от бъдещето като му приписват черти на своите любими учители. Той е „различен, „многолик“, „умеещ да общува с всяко дете“, „отговорен, справедлив, внимателен“, „способен да обясни интересно и разбираемо учебния материал“, „удовлетворен от работата си“.

Студентите виждат себе си като учители от бъдещето, защото очакват учителската професия да бъде професията на техния живот и нямат нагласи за промени на професионалната област, за която се подготвят. Те създадоха ироничен автопортрет на учителя от бъдещето, т.е. на себе си: „Учителската професия е за смели хора с „железни“ нерви, готови на неочаквани предизвикателства и безкрайно учене. Те са особена „порода“ човечи - ранобудни, енергични и във форма, без фиксирано работно време, имат много деца, готови са да помагат, съветват, напътстват по всяко време. Тяхно специфичното умение и запазена марка е умението „предай нататък“. Учителят е винаги учител, независимо от времето и условията, в които работи“.

Изследването, проведено през периода 2018 г. – 2019 г., потвърди резултатите от предходните изследвания. Бъдещето на учителската професия се изгражда върху нейното настояще. В нея ще има промени, но те не са толкова значителни, защото технологиите вече са навсякъде и училището няма да прави изключение. Още повече, че идва времето на учители, родени в епохата на технологиите, които да обучават подрастващи, също родени в епохата на технологиите. Очаква се между поколенията на учителите и учениците да има по-голяма близост, а не такава рязка граница, както в настоящето. В професионалния репертоар на учителя водещи ще бъдат ролите, свързани с общуването.

Проведените изследвания през периода 2009 г. – 2019 г. за бъдещето на учителската професия през погледа на настоящи и бъдещи учители дават основания за следните изводи:

- Независимо от промените в науката, технологиите и обществото, от очакваната криза на професиите, учителската професия продължава да има относително постоянни характеристики, които я определят като вечна професия. В нейната основа стои общуването човек-човек, което може да промени своите форми и начини, но няма да изчезне.
- Прогностичният сценарий за бъдещето на учителската професия е оптимистичен. Учителската професия ще бъде динамична, творческа и привлекателна за младите хора. В това отношение технологиите подпомагат нейното развитие и обновяване, защото учителят ще учи учениците как да използват новите технологии и да им бъдат полезни.
- Професионалният репертоар на учителя от бъдещето няма да се промени в съдържателно отношение, но се очаква промяна в йерархията на професионалните роли. Учителят не само въвежда подрастващите в света на науката и технологиите, но и съдейства за тяхното формиране като личности и професионалисти. Той притежава уникалното умение да предава знания, умения, ценности. Учителската професия е като мост между личности, общества, цивилизации, но в нейната основа стои общуването човек-човек.

Прогностичните модели за учителската професия, макар че имат вероятностен характер, могат да бъдат полезни в личен и социален план. Те разкриват диалектиката между минало, настояще и бъдеще. По този начин се достига до по-голяма яснота и конкретика в посоките за развитие през настоящето.

Литература

- [1] Михайлов, М. Професията „учител“. С., 1996.
- [2] Жекова, Ст. и др. Проблеми на професионалния труд и личността на учителя. Бургас, 1992.
- [3] Иванова, Т. Професионалните роли на учителя в историко-педагогически аспект. Юбилейна конференция 40 години Шуменски университет, Шумен, 2011.
- [4] Иванова, Т. Professional roles of the teacher - traditions of prospects. /Професионалните роли на учителя - традиции и перспективи/. Knowledge. International Journal Scientific papers Vol. 13.3, 2016, Skopje, ISSN1857-92. p.117-122

За контакт с автора:

доц. д-р Тинка Иванова

e-mail: tinche_ivanova@abv.bg